

Boekbespreking

Jan Brokken, *De Vergelding. Een dorp in tijden van oorlog*, Atlas, Amsterdam 2013, ISBN: 9789045022710, 356 pag., € 19,00

Het Zuid-Hollandse dorpje Rhoon ten tijde van de Tweede Wereldoorlog vormt het decor voor de indrukwekkende geschiedenis waarover Jan Brokken in *De Vergelding* vertelt. In de avond van 10 oktober 1944 kwam hier een jonge Duitse soldaat om het leven, nadat hij tegen een loshangende hoogspanningskabel was aangelopen. De Duitse bezetters interpreteerden het voorval als een doelbewuste sabotagedaad en namen geen halve maatregelen om deze te vergelden: zeven willekeurige mannen werden zonder enige vorm van proces opgepakt en de volgende dag voor de ogen van de overige dorpsbewoners geëxecuteerd. Een roekeloos besluit, dat volgens Brokken allesbehalve strookte met het hardvochtige naziprotocol.

De vermeende, onopgehelderde sabotagedaad en de represaille die daarop volgde, zaaiden onrust in het dorp, voedden het onderlinge wantrouwen en zetten de religieuze, politieke en

sociale verhoudingen op scherp. Jan Brokken was zelf opgegroeid in het naoorlogse Rhoon en had niets gemerkt van deze onderhuidse spanningen, waarvan nog decennialang sprake was geweest. Dit had alles te maken met de dorpse mentaliteit. Betrokkenen meden angstvallig het ophalen van onbehaaglijke herinneringen, waardoor het akelige voorval simpelweg werd doodgezwegen. In *De Vergelding* doet Brokken een poging dit stilzwijgen eindelijk te doorbreken.

Wat ging er precies aan de represaille vooraf? Was het sabotage of niet? En zo ja, wie zat(en) er dan achter? Deze vragen hielden de auteur bezig tijdens het jarenlange onderzoek dat voorafging aan de publicatie van zijn boek. Brokken neemt de lezer mee op zijn

speurtocht naar de waarheid achter de gebeurtenissen in het najaar van 1944. Bij deze reconstructie baseert hij zich op informatie uit 185 interviews en zo'n vierduizend pagina's archiefstukken, waaronder getuigenverhoren. Tijdens de bestudering hiervan viel Brokken vooral op hoe onzorgvuldig het rechterlijk instituut na de oorlog te werk was gegaan. Rond 1950 hadden wel enkele haastige verhoren plaatsgevonden met

betrekking tot de gebeurtenissen van 1944, maar daarbij was volgens hem verzuimd cruciale vragen te stellen en sleutelfiguren op te roepen als getuigen.

Bovendien trof Brokken veel tegenstrijdige getuigenverklaringen aan en was, tegen de tijd dat hij aan zijn onderzoek begon, het gros van de betrokkenen of nabestaanden overleden. Hij zag zich daarom genoodzaakt regelmatig zijn eigen verbeeldingskracht en inlevingsvermogen de vrije loop te laten. De lezer wordt aldus meegeeslept in het denkproces van de auteur, waarin feitenanalyse wordt afgewisseld met onzekere aannames. De vele perspectiefwisselingen die Brokken hanteert – waarbij hij zich in zowel dorpsbewoners als Duitse militairen probeert te verplaatsen – zorgen voor een dynamische schrijftrant. Hoewel de schrijfstijl van Brokken weinig opwindend is, moedigt deze dynamiek, in combinatie met een zorgvuldige spanningsopbouw, de lezer aan te blijven lezen en samen met de schrijver voor detective te spelen.

De Vergelding biedt een waardevol inzicht in de rol van het Nederlandse verzet binnen een dorpsgemeenschap, evenals in de wijze waarop in de oorlogsjaren tegen deze 'ondergrondse' werd aangekeken. Ook wordt duidelijk welke opmerkelijke plek de uiteindelijke bevrijding in het collectieve geheugen van de dorpsbewoners kreeg. 'Het ergste van de oorlog was voor ons de bevrijding', zo citeert Brokken 'de oude mevrouw Baars'. Na de bevrijding werd alle opgekropte woede aanvankelijk botgevierd op de 'moffenhoeren', de meisjes en vrouwen die gedurende de

oorlogsjaren met de Duitsers hadden aangepapt en zelfs het bed gedeeld – met vele zwangerschappen tot gevolg. Zij werden aan hun haren naar buiten gesleept, uitgescholden, geschopt, geslagen en kaalgeknipt, om vervolgens zo op een kar door het dorp te worden gereden. Net als het geval was met de vermeende sabotagedaad, rustte ook op het praten over deze schaamtevolle gebeurtenissen naderhand een taboe.

Een gevolg van het uitputtende onderzoek dat aan *De Vergelding* ten grondslag ligt, is dat de lezer wordt overspoeld met informatie. Zo komt Brokken iedere keer dat hij een nieuwe dorpsbewoner introduceert op de proppen met uitvoerige biografische gegevens. Hij neemt daarbij overigens geen blad voor de mond wanneer hij over de 'foute personen' uit de oorlog schrijft, zoals meedogenloze Duitse officiers en achterbakse collaborateurs. De gedetailleerde persoons- en situatiebeschrijvingen dragen in grote mate bij aan de levendig- en voorstelbaarheid van het boek. Tegelijkertijd zorgt het grote aantal personen dat de revue passeert er echter voor dat het verhaal ietwat onoverzichtelijk wordt, waardoor de lezer zo nu en dan is genoodzaakt even terug te bladeren om het geheugen op te frissen.

Brokken is er langzaam maar zeker achter gekomen dat de oorlog in zijn dorp er anders uit heeft gezien dan hem jarenlang was voorgespiegeld. Weerbarstiger, maar ook menselijker. Met dit boek laat hij treffend zien wat de aanwezigheid van Duitse militairen in een dorpsgemeenschap teweeg kon

brengen. *De Vergelding* vormt zo als 'een verhaal van gewone mensen onder buitengewone omstandigheden' een bijzonder staaltje microgeschiedenis. Deze aangrijpende vertelling over een dorp in tijden van oorlog maakt de Tweede Wereldoorlog niet zozeer begrijpelijker, maar zeker een stukje tastbaarder.

Rienk-Jan Benedictus

Duco Hellema, *Nederland en de jaren zeventig*, Boom, Amsterdam 2012, ISBN 9789461050380, 350 pag., € 24,90

Zoals Duco Hellema in zijn boek *Nederland en de jaren zeventig* terecht opmerkt, is de periode een vat vol tegenstrijdigheden. Het decennium staat tegelijkertijd in teken van individualisering – het opkomen voor deelbelangen, het toegenomen aantal eenpersoonshuishoudens – en de toegenomen neiging om zich in groepen te organiseren. In het midden van het decennium was sprake van een progressieve dominantie in de politiek, die als het kabinet Den Uyl verdergaande sturing van de economie en maatschappij nastreefde. Tegelijkertijd werd dit ondermijnd door economische crises en opkomende conservatieve bewegingen. Ten slotte bestonden groeperingen die openlijk streefden naar een vreedzamer wereld

– met als hoogtepunt de demonstratie op 21 november 1981 in Amsterdam – naast radicale groepen die door middel van geweld hun doelen probeerden na te streven, met als dieptepunt de treinkapingen door Molukkers.

In zijn boek probeert Hellema een synthese te geven van de tegenstrijdige ontwikkelingen van de jaren zeventig. Hiertoe introduceert hij de 'lange jaren zeventig', 'die duurden van de tweede helft van de jaren zestig tot in de jaren tachtig' (17) als periodisering. Volgens

de auteur kenmerkt deze periode zich door 'conflict, contestatie, verwarring en onzekerheid, waarin zich zowel een soort apotheose voordeed van progressieve en deels radicale hervormingsgezindheid als de opkomst van allerlei conservatieve en liberale tegenkrachten' (17). In zeven hoofdstukken wordt deze karakterisering verder uitgewerkt, waarbij de

nadruk ligt op de politieke geschiedenis van Nederland.

In de eerste drie hoofdstukken laat Hellema de focus op de Nederlandse politieke geschiedenis deels los. Dit gebeurt met wisselend succes. In het eerste hoofdstuk wordt een overzicht gegeven van het bonte gezelschap van maatschappelijke bewegingen – en de door hen uitgevochten conflicten –, die aan het einde van de jaren zestig en het begin van de jaren zeventig opkwamen. Dit eerste hoofdstuk vormt door zijn algemene karakter een waardevolle introductie tot het

(politieke) speelveld van de behandelde periode. Hoofdstuk twee plaatst met evenveel succes Nederlandse radicale bewegingen in een Europese context – waarbij de nadruk ligt de vergelijking met de Rote Armee Fraktion (RAF) in Duitsland. Hellema laat in dit hoofdstuk overtuigend zien dat mede door het terughoudende optreden van de Nederlandse overheid een escalatie van het geweld uitbleef. In het derde hoofdstuk projecteert de auteur zijn these van de 'lange jaren zeventig' op de gehele wereld. Deze poging is te ambitieus voor een hoofdstuk van ruwweg dertig pagina's. Het resulteert in een enigszins oppervlakkige 'tour d'horizon' van de politieke ontwikkelingen in de westerse en de niet-westerse wereld die onvoldoende bijdraagt aan inzicht in de Nederlandse ontwikkelingen in Nederland – immers de focus van dit boek.

De resterende vier hoofdstukken zijn gewijd aan de politieke geschiedenis van Nederland. Hierbij ligt de nadruk op de landelijke politiek: in drie hoofdstukken worden het kabinet Den Uyl (1972-77), de kabinetten Van Agt (1977-1982) en het eerste kabinet Lubbers (1982-1986) behandeld. Hellema schetst aan de hand van deze kabinetten de 'golfbeweging' van de 'lange jaren zeventig': het kabinet Den Uyl wordt door hem gezien als het hoogtepunt van de progressieve politiek en staatsingrijpen, de kabinetten Van Agt als een overgangsfase waar de bewindslieden nogal eens toegaven aan maatschappelijke druk, en tenslotte betekende het eerste kabinet van

Lubbers de definitieve doorbraak van het neoliberalisme. De auteur laat aan de hand van een groot aantal voorbeelden goed zien hoe de conflicten tussen de progressieve en conservatieve stromingen zich gaandeweg de jaren zeventig en het eerste deel van de jaren tachtig voltrokken. Zo illustreert Hellema aan de hand van de RSV-enquete de overwinning van het neoliberalisme in Nederland. Deze parlementaire enquete ging over overheidssteun van de in 1983 failliet gegane scheeps- en machinebouwbedrijf Rijn-Schelde-Vervolme. De enquete, nota bene op initiatief van de CPN, veroordeelde het overheidsingrijpen sterk: het zou alleen maar leiden tot een verzwakking van de Nederlandse economische situatie.

Opvallend is dat Hellema alleen de kabinetten vanaf 1972 behandeld, terwijl hij de 'lange jaren zeventig' laat beginnen aan het einde van de jaren zestig. De kabinetten De Jong (1967-1971) en Biesheuvel (1971-1973) worden eenvoudigweg overgeslagen. Dit is een lancune aangezien behandeling van deze kabinetten inzicht had kunnen bieden in de invloed van maatschappelijke veranderingen – immers een van de kenmerken van de 'lange jaren zeventig' – op de landelijke politiek. Het gevolg van deze lacune is dat de nadruk komt te liggen op het verval van de progressieve krachten en de overwinning van de, zoals hij het noemt, 'conservatieve tegenkrachten'.

Het eindoordeel luidt desalniettemin dat Hellema een uitgebreid en goed leesbaar overzichtswerk over de jaren zeventig heeft geschreven. De poging om de periode te vatten als een

aaneengesloten geheel blijkt zo nu en dan problematisch. De jaren zeventig zijn daarvoor – zoals eigenlijk iedere periode – té divers. Het problematische van deze periodisering wordt nogal eens benadrukt door Hellema's bewonderenswaardige neiging tot nuancering. Al met al leert het boek ons dat wij ons er beter in kunnen berusten dat de jaren zeventig aaneen hangt van tegenstrijdigheden.

Ronald Plantinga